Jaan Jõgeveri rahvaluuleloengud Tartu ülikoolis aastatel 1909–1911

TIIU JAAGO

Jaan Jõgever (1860–1924) oli ajavahemikus 1909–1918 Tartu ülikooli eesti keele lektor. Selles ametis peetud rahvaluuleloengute ligi 1100 lehekülge hõlmavad käsikirjaköited asuvad Tartu ülikooli raamatukogus (TÜR, f 34, s 28, 29, 30, 31, 33). Käsikirjade esimene köide algab loengukursuse sissejuhatusega ja see omakorda pöördumisega „Auustatud herrad!“. Selline algus pakkus kahte üllatusmomenti. Esiteks, tegemist ei ole konspektide või märkmetega selle kohta, millest loengus kavatseti juttu teha, vaid loengus ette loetava täistekstiga (sel ajal nimetatigi loenguid ettelugemisteks, nagu toimib ka Jõgever oma päevikus). Teiseks aga meenutab see pöördumine tõsiasja, et naisi selleaegses ülikoolis ei õppinud.

Rõhutamist on väärt, et kõnesolevad Jõgeveri loengud on peetud enne järjepideva rahvaluuleõpetuse algust Tartu ülikoolis. Rajati ju vastav õppetool alles 1919. aastal.¹ (Õppejõududeks tulid siis Matthias Johann Eisen ja Walter Anderson, samal ajal sai Jõgeverist dekaan ja eesti keele professor.) Seega on huvitav heita pilk Jõgeveri loengutele, millele seni pole tähelepanu jagunud. Ka rahvaluuleteaduse ajaloo ülevaadetes on tema tegevust kajastatud napilt. Loengumaterjalid pakuvad viiteid Jõgeveri folkloristlike vaadete kujunemisele ja aitavad tuua päevavalgele tema rolli eesti folkloristika ajaloos.

Jaan Jõgever ja tema valimine eesti keele lektoriks

Jaan Jõgever seostub eesti kultuuriloos mitmete ettevõtmistega, olgu selleks siis tema slaavi ja soome loomajutte võrdlev kandidaaditöö 1887. aastast, tegevus Eesti Kirjameeste Seltsis ja kohustused tsensoriametis,² töö kuukirja Eesti Kirjandus rajaja ja toimetajana ning tõlkijana või ka tema osalus eestikeelse ülikooli organiseerimisel. Ühtlasi on ta leiba teeninud raamatupidajana Hüpoteegipangas³, nii vene kui ka eesti keele õpetajana ja koolide inspektorina. Tartu ülikoolis töötas ta eesti keele lektorina,

¹ Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetooli loomisest (sh Jõgeveri kui ajaloo-keeleteaduskonna dekaani osast aineala piiritlemisel ja õppejõudude otsimisel) vt Jaago 2003; Seljamaa 2007.

² Jõgeverist kui tsensorist (ametis aastatel 1892–1903) on kirjutanud Friedebert Tuglas (2018 [1926]: 27–41). Ea Janseni artiklist võib saada ülevaate XIX sajandi lõpu tsensoritööst ja Jõgeveri osast selles (Jansen 2000). Janseni käsitlust täiendab Vello Paatsi, kes on tutvustanud Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis olevaid Jõgeveri päevikuid ja avaldanud sealt tsensoriameti-aegsed märkmed (Paatsi 2014).

³ Jõgever töötas seal 1904. aasta 28. veebruarist 1919. aasta 1. novembrini (Kruusberg 1935: 62). Oskar Rütli mälestustes oli Jõgever oma ametis „tubli töömees“ ja kirjanduslikud kalduvused tema pangatööd ei seaganud (Rütli 2010 [1964]: 191).

aastatel 1919–1924 dekaani ja eesti keele professori kohusetäitjana,⁴ 1924. aasta 9. oktoobrist korralise professorina (RA, EAA.2100.2.246, l 46–47). Tõsi, viimases ametis ta õieti olla ei saanudki – Jõgever suri sama aasta 6. novembril.⁵

Eesti (ja osalt sellega ühenduses soome) keele lektori koht loodi Tartu ülikooli juurde 1803. aastal ja Jõgever oli lektorite reas kümnes (Rätsep 1979). Varasemate lektorite õpetamisviise ja ajastuomast tausta arvestades ei ole ootamatu Jõgeveri otsus tegeleda eesti keele õpetamisel ka rahvaluulega. Näiteks XIX sajandil lõimisid rahvaluulet keeleõpetusse Johann Samuel Friedrich Boubrig, kes oli lektor aastatel 1826–1837, tema järglane Dietrich Heinrich Jürgenson aastail 1838–1841 ning hiljem doktorikraadiga filoloog Mihkel Veske, kes oli lektor aastatel 1874–1886 (Ariste 1979: 46; Rätsep 1979: 29, 31; Künnap 1982: 178–179; Kasik 2011: 61–62). Jõgever õppis ülikoolis Veske lektoriks olemise ajal ja kuulas ka viimase loenguid (RA, EAA.402.3.614, l 32; Rätsep 1979: 31; Kasik 2011: 78, 91). Samuti oli Jõgever Veskega tihedalt seotud Eesti Kirjameeste Seltsis ning Veske algatatud „teaduse ja juttude ajakirja” Oma Maa (1884–1891) toimetamisel. Veske tegutsemine ja Jõgeveri noorus langesid rahvusliku ärkamise hilisperioodi, mis soodustas huvi tekkimist eesti teemadest vastu. XX sajandi alguse ülikoolis valitsev meelsus oli aga hoopis teine. 1902. aastal Tartu ülikooli kantseleisse tööle asunud Karl Laagus kirjeldab selleaegset ülikooli venestunud paigana, kus oli oma koht saksa võimul ja mõjul, samal ajal kui eesti keelt võis kuulda vaid „eesti keele lektori loengutel ja nende teenijate, käskjalgade [seas] [---], kes vene keelt viletsasti oskasid” (Laagus 1932: 185). Just sellises keskkonnas alustas Jõgever eesti keele lektorina tööd.

Erinevalt oma eelkäijatest käsitles Jõgever rahvaluulet süsteemselt ja iseseisva ainealana: kui varem kasutasid lektorid eestikeelseid tekste (sh rahvaluulet) eesti keele iseärasuste selgitamiseks,⁶ siis Jõgever tutvustas rahvajuttude ja -laulude süzeid ning andis üksikasjaliku ülevaate rahvaluule teaduslikust käsitlusest. Seda võimaldas nii Jõgeveri enda teaduslik huvi aine vastu kui ka rahvaluuleteaduse kiire areng naabermaades, eriti Soomes. Näiteks sai Kaarle Krohnist (1863–1933) Helsingi ülikooli soome ja võrdleva rahvaluule dotsent 1888. aastal (sellest alates loetakse eriala õpetamise algust Helsingi ülikoolis) ja kümme aastat hiljem, 1898. aastal rahvaluuleprofessor. Eesti keele õpetamise kõrval ka uuemate rahvaluulealaste teadusuuringute tutvustamist on Jõgever ise põhjendanud asjaoluga, et selleaegses Tartu akadeemilises keskkonnas olid eesti keele ja kultuuriga tegelemise võimalused vägagi piiratud (RA, EAA.2100.2.246, l 2). Õieti oligi lektori ametikoht akadeemilises ringis ainus, mis võimaldas pühenduda eesti kultuuri uurimisele. Õeldu on äärmiselt oluline, et mõista, miks tekitas Jõgeveri lektoriks valimine eestlaskonnas konflikte. Kaudselt võib siit leida ka vastuse küsimusele, miks jäi Jõgeveri töö varju sel perioodil kiiresti

⁴ Jõgever määrati 15. juulil 1919 Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna ajutiseks dekaaniks ja sama aasta 12. septembril eesti keele professori kohusetäitjaks (RA, EAA.2100.246, l 11, 14.)

⁵ Jõgeveri isiku, elukäigu ja teadustööde kohta vt Eisen 1924; Tuglas 2018 [1926]: 24–41.

⁶ Võimalik, et kirjalike tekstide abil nii grammatika, häälduse kui ka keeleomaste väljendite õppimine on sellele ajajärgule iseloomulik keeleõppemeetod. Näiteks kirjeldab Johannes Volde-mar Veski, et just sel viisil õpetas Jõgever Treffneri gümnaasiumis huvilistele soome keelt (Veski 1974: 78).

areneval teadusmaastikul. Jõgeveril ei olnud eesti keele lektorina ülikooli kui institutsiooni sellist toetust, mida võinuks pakkuda professorikoht ja mis kujundanuks ühiskonnas ja akadeemilisel väljal nii tema kui ka eriala autoriteeti (sarnaselt näiteks Helsingi ülikooliga, kus rahvaluuleprofessorina tegutses Krohn).

Jõgever valiti eesti keele lektoriks, kui seni ametis olnud Karl August Hermann suri. Sellest küllalt dramaatilisest valimisest on üksikasjalikult kirjutanud Veera Pino (2000; vrd Eisen 1924: 467). Jõgeveriga koos kandideerisid ametisse Oskar Kallas ja Karl (Kaarel) Leetberg. Viimane erilist tähelepanu ei äratanud, küll aga kujunes olukord pingeliseks Kallase ja Jõgeveri vahel. Kuna selleaegsed ajaloo-keeleteaduskonna professorid ei tundnud eesti teemat piisavalt (oli ju tegemist venekeelse ja -meelse ülikooliga), palusid nad arvamust Villem Reimanilt. Huno Rätsep väidab, et Reiman eelistas Jõgeveri (Rätsep 1979: 32). Pino vaidlustab selle: Reimani arvamuses on esikohal Kallas. Veel enam, mingit valimisvõitlust ei toimunudki: kuna Jõgever oli slaavi filoloog, oli ta teaduskonnale kui „peaaegu venelane” vastuvõetavam eestimeelsest, end Helsingi ülikoolis rahvaluuledoktoriks väidelnud Kallast (Pino 2000: 586–589).⁷ Pole ka võimatu, et teaduskonna valikus mängis oma rolli muuhulgas kogemus Jõgeveri kui tsensoriga: ta oli end näidanud distsiplineeritud riigiametnikuna. Kindlasti oli aga oluline, et Jõgeveril (erinevalt Kallast) oli ette näidata erialane töö, mis andis talle võimaluse kohe, lisaaega palumata, lektoriaametis alustada (RA, EAA.402.3.614, l 31–32; Pino 2000: 586).

Ent miks Reiman eelistas Jõgeverile Kallast? Eesti avalikkus pidas Kallast Jõgeverist võimekamaks lektoriks. See oli oluline, et saavutada noorte huvi eesti teemadega tegelemiseks (Pino 2000: 589; Tõsine sõna nalja peale). Ka Kallas ise pidas end paremaks õpetajaks (Olesk 1998: 261; vrd Pino 2000: 586). Jõgever oli mõistagi rahul, et ta saab lektorina pühenduda huvitavale tööle. Kuid ka tema nägi mündi teist poolt: ta tundis end eesti seltskonnas tõrjutuna. Enese- ja olukorraõigustusena tõdes ta: ta valiti, kuna tema oli pigem teadlane kui poliitik (EKM EKLA, f 52, m 4: 1, l 48; 66–67). Seda, et Jõgever eelistas uurimistööd poliitikale, on rõhutanud nii Eisen (1924: 468–469) kui ka Tuglas (1932: 189). Johan Köpp kirjeldab Jõgeveri „väljaspool ruumi ja aega seisvana”, kui ta oma kaasaegsete üllatuseks rajas keset 1905. aasta revolutsioonimöllu teadusajakirja Eesti Kirjandus⁸ (Köpp 1991 [1954]: 181). Nii võib olla õigustatud Jõgeveri vaade toimunule: ta valiti, sest tema oli ennekõike teadlane. Kuid eesti ühiskonna hoiak ei lähtunud ei teadusest ega poliitikast, vaid sellest, et Jõgever polnud kuulajaid innustav esineja.

Loengutel osalejate vähesus kujuneski Jõgeverile probleemiks. 1910. aasta 2. ja 23. märtsi rahvaluuleloengute juures on märge „kuulajaid ei olnud” (TÜR, f 34, s 28, l 145, 189). 16. märtsi päevikusissekandest loeme: „Täna sai esimese tunni ära lugeda. 2 kuulajat oli. Teine tund jäi välja, ei olnud ühtki.” (EKM EKLA, f 52, m 4: 1, l 71) See oli tagasimineku Mihkel Veske aegadea võrreldes: kui seni olid eesti keelt õppinud

⁷ Sajandivahetuse poliitilist keskkonda kirjeldades kõneleb Tuglas Jõgeverist: ta oli „kreeka-katoliku usku ja saanud vaimulikus seminaris vene hariduse. [...] Vene usku peeti kõige tähtsamaks eelduseks vene orientatsioonile” (Tuglas 2018 [1926]: 33).

⁸ See hakkas ilmuma 1906. aastal, ühendati 1940. aastal ajakirjaga Eesti Keel ja ilmus kuni 1941. aastani.

peamiselt muust rahvusest usuteaduse tudengid, siis Veske ajal 1870.–1880. aastatel liitusid nendega ka eesti tudengid, nii et kuulajaid võis ühel kursusel olla kümme-kond (Rätsep 1979: 31). Kuigi ka Jõgeveri eelkäija Hermannini loenguid külastas vähe üliõpilasi, pani kuulajate nappus Jõgeveri endas kahtlema: „Saagu siin keegi teine lektoriks, kes üliõpilastele meeldiks. Ma olen liig kuiv teaduslane.” (EKM EKLA, f 52, m 4: 1, l 71) Väidetavalt ei pidanud Jõgever end heaks kõnemeheks, ent tal oli, mida öelda (Eisen 1924: 471). Ent kas üliõpilaste huvi puudus tulenes tõesti ainult õppejõu iseloomuomadustest?

Jõgeveri isiku kõrval võib välja tuua veel põhjusi, miks tema loengud ei pruukinud kõigile muljet avaldada. Nimelt arvestas ta oma loengute ettevalmistamisel kahe vastaka põhimõttega: tutvustada kas uurimistulemusi või uurimisviise ja -meetodeid (TÜR, f 34, s 28, l 7–8). Kes on loenguid pidanud, teavad, et need kaks suundumust eeldavad erinevat publikut. Jõgeveri kuulajaskond oli aga väga väike ja nii lektorit kui ka kõiki kuulajaid rahuldava kesktee leidmine oligi raske. Loengumaterjale lugedes tekkis küsimus: kuidas jaotus see tervikkäsitlus üksikute loengute vahel? Osa loengutest sisaldab arutlusi, ülevaateid nii aineist kui ka uurimustest ja neid saab huviga jälgida. Seevastu osa loengutekstist pakub trükiainese registrilaadseid nimistuid. Hoolumata selle materjali kasulikkusest on faktitiheda nimistu ettelugemine kindlasti igav.

Kahtlemata polnud Jõgeveri loengud populaarsed sellegi tõttu, et tollal ei olnud eesti keele ja kultuuriga seotud teemadel laia ühiskondlikku kandepinda. Polnud ju noortel võimalik näha selles valdkonnas tulevikku ja nii sattusid loengutesse inimesed, kelle jaoks see oli kõrvaline ala. Üldise konteksti muutudes, eestikeelses ülikoolis, tõusis üliõpilaste arv ka Jõgeveri kursustel, püsid enam-vähem kümne ümber (EKM EKLA, f 52, m 5: 7, l 78; EKM EKLA, f 52, m 6: 1, l 44).

Sellest, et tsaariaegses ülikoolis ei olnud üliõpilaste vähesus ainult lektori mure, annavad tunnistust vilistlaste mälestused. Neist ilmneb, et eesti üliõpilasorganisatsioonide juhid tegid noorliikmetele kohustuseks käia eesti keele loengutel. Hans Kruus kirjutab: „Et tema auditoorium tühjaks ei jääks ja seega kogu lektorikoht likvideerimisohu ei satuks, püüdsid mitmed üliõpilasorganisatsioonid saata Jõgeveri loenguile sundkorras oma noorliikmeid” (Kruus 1979: 147–148). Samalaadset meeolelu kirjeldab arstiks õppinud Aadu Lüüs Jõgeveri eelkäija Hermannini loengutega seoses. Liiasi pidi Hermann (Lüüsi mälestuste järgi) oma eesti keele loengud esitama vene keeles, mis tegi esituse veelgi konarlikumaks (Lüüs 1957: 118). Eeltoodud mälestused osutavad taas sellele, kui väike osakaal ja tähendus oli eesti teemadel tsaariaegses Tartu ülikoolis. Eestlastest haritlaste püüdlustele vaatamata ei õnnestunud seda olukorda muuta. Reet Kasik selgitab: kuigi nii Veske kui ka Hermann taotlesid eesti keele professuuri loomist, ja professuuri loomise lootuses kaitses Jakob Hurt oma doktoriväitekirja keele alal, ei olnud see ülikooli saksa- ja hiljem vene-meelse juhtkonna prioriteet (Kasik 2011: 112).

Kokkuvõtvalt võib väita, et Jõgeveri (nagu ka Hermannini) esinemine ei olnud tudengeid innustav eriala olematu prestiiži ja puuduva väljavaate tõttu sellel alal akadeemilist rakendust leida. Nii võib aimata, et subjektiivsete aspektide kõrval (ta on „liig kuiv teaduslane”) mängib kursuse ebapopulaarsuses rolli aineala üldine

ja ametlik staatus. Kui kuni 1880. aastateni ärgitas ühiskonna rahvaluulehuvi eesti keele lektoreid kasutama loengutes rahvaluuletekste, siis XIX sajandi lõpul ja Esi-mese maailmasõja eel ei toetanud ülikool ega riik seda kuigivõrd. Jõgever tundis aga huvi rahvaluule vastu sel määral, et see pani teda ennast teemasse süvenema ja selle üle arutlema.

Jaan Jõgever rahvaluule uurijana

Jõgeveri lektoriks valimise üks põhjusi oli see, et ta oli oma konkurentidega võrrel-des piisavalt tegelenud nii eesti keele kui ka kirjanduse ja rahvaluulega (RA, EAA 402.3.614, l 31–32). Samal ajal on hilisemad eesti rahvaluuleteaduse ajaloo uurijad Jõgeveri üsna tagaplaanile jätnud. Milline oli tema rahvaluulealane ettevalmistus lektoriks valimise hetkel ja kuidas arenes see lektoripäevil ning miks on rahvaluule-teaduse ajaloos talle nii vähe tähelepanu jagunud?

Folkloristide tähelepanu on enim pälvinud Jõgeveri tegevuse varasem periood, ent seda käsitletakse Eesti Kirjameeste Seltsi ajaloo raames. See puudutab 1880.–1890. aastaid, mil Jõgever oli seltsi liige ja õppis ülikoolis.⁹ Jõgeveri hilisemast tööst mainitakse tema rahvajuttude väljaandeid ja tõlkeid (Laugaste 1980: 367). Neis käsitlustes on Jõgeveri rahvaluulealased seisukohad tekitanud kas võõristust (Mälk 1963: 265–273) või nähakse neid aegununa (Laugaste 1980: 367). Tuleb nõustuda, et näiteks Jõgeveri jututegelastest ja -tegevusest lähtuv rahvajuttude liigitus erineb hili-semast, žanripiire esile toovast liigitusest. Ent praegu, kui teaduses pole põhjust jär-gida vaid domineerivat arusaama, võiks Jõgeveri rahvajutukäsitust vaadelda kui üht rahvaluuleteadusliku mõtte arengu võimalust. Sel perioodil, kui Jõgever oma tööd alustas, püüti teaduses üldiselt ainealasid süstematiseerida. Ja et seda tegi ka Jõgever, siis oli ta omas ajas uuenduslik.

Jõgeveril oli huvi rahvaluule vastu ülikoolipäevil (1883–1887), kui ta õppis slaavi filoloogiat. 1887. aastal valmis tema kandidaaditöö „Slaavi ja soome loomajuttude võrdlus” (вп „Славянскій животный эпосъ въ сравненіи финскимъ”),¹⁰ mis sai vene keele ja kirjanduse professorilt Pavel Viskovatovilt kiitva hinnangu (RA, EAA.402.2.10947, l 12, l 13). Muuhulgas pidas ta Eesti Kirjameeste Seltsis rahva-luulealaseid ettekandeid. Olulisemad neist on kaks: 20. juunil 1887. aastal tutvusta-tud rahvakultuurialane tegevusplaan „Eesti muinasaeg” ja 14. novembril 1887. aastal peetud ettekanne loomajuttudest (vt viimase kokkuvõtet EKMS 1888: 62–63).

Loomajututeemalise ettekande käsikiri on kirjandusmuuseumis kättesaadav (EKM EKLA, f 51, m 15: 7) ja sellest nähtub, et Jõgever oskas end ja oma tööd pai-gutada rahvusvahelisele akadeemilisele väljale. Ettekandes on kolm osa: 1) looma-juttude kui iseseisva jutuliigi koht teiste rahvajutuliikide ja valmi kui lähedase

⁹ Jaan Jõgever oli seltsi liige ajavahemikus 1885–1892 ning oli seltsi lõpuperioodil üks selle juht-figuure. See eluperiood oli märkimisväärne tema rahvaluulealase tegevuse seisukohast, sellest on andnud üksikasjaliku ülevaate Vaina Mälk (1959: 55–56, 1963: 223–226, 229–233, 265–273); Jõgeverist seltsi juhatuse liikmena vt ka Tuglas 1932.

¹⁰ Selle käsikiri on Rahvusarhiivis (RA, EAA.402.2.10947, l 13–150).

kirjandusliku žanri suhtes (see moodustab ettekande põhiosa); 2) teaduslikud käsitlused loomajuttude võimalikust tekkimisest (ta pooldab arenguõpetuslikku vaadet, mille järgi on tegemist ühe vanema jutuliigiga ajajärgust, mil inimesed elasid „teadmatuses maailmast” ja toitsid end jahisaagist ning karjakasvatusest); 3) ülevaade loomajuttude kogumisest, publitseerimisest ja uurimisest nii Eestis, Soomes kui ka Saksamaal. Ettekanne lõpeb üleskutsega koguda loomajutte ja need talle saata. Tal oli 32 käsikirjalist lugu, millele ta lootis trükistest sama palju lisa leida. Ettekandest tuleb esile Jõgeveri teaduslik taotlus käsitleda loomajutte kui üht kindlapiirilist jutu-liiki.

Jõgeveri teine tähelepanuväärne ettekanne samast aastast on „Eesti muinas-aeg” (EKmS 1888: 59–60). Sel perioodil, 1880. aastate lõpul, oli ta seltsi kirjandus-komisjoni juhataja ja ettekande eesmärk oli tutvustada seltsi tegevuskava „vana vara” kogumiseks ja väljaandmiseks. Ühelt poolt jätkas ta sellega seltsi varasemal perioodil Jakob Hurda algatatud ja juhitud rahvaluulealast tegevust. On ilmne, et Jõgeveri plaani mõttelooline alus ei erinenud Hurda ega ka kaasagsete arusaamadest. Rahvaluule oli oluline allikas eesti varasema (eelkristliku) ajaloo uurimiseks ja rahvaluulet kirjeldati pärimuse liikide kaudu (vanad laulud, vanad jutud jne). Teisalt iseloomustab seda kava Jõgeverile omane ainese klassifitseerimise oskus. Nii on tema kava Hurda omast ühelt poolt suurema haardega, teiselt poolt detailsem.

Tänapäeva vaatepunktist võib Jõgeveri kava tõlgendada kui visiooni sellest, kuidas loogiliselt süstematiseerida kogu rahvakultuuri valdkonda. Ta jagab rahvaluule ala neljaks liigiks: kirjandusline vanavara, usk, muinasaja teadus, pruugid ja kombed. Neile lisandub viienda liigina esemeline rahvakultuur (asjaline vanavara). Iga liik jaguneb omakorda neljaks jaoks (v.a pruugid ja kombed, mis koosneb kuuest jaost). Näiteks kirjandusliku vanavara neli jagu on: jutud, vanad laulud, rahvaviisid, mõistatused ja vanasõnad. Muinasaja teaduse liik sisaldab aga jagusid, nagu arstimine, nõidus, ebausk ja nimed. Õieti kehtib see klassifikatsioon oma tuumas tänapäevani. Ent huvitav on küsida, miks esitlevad järgnevad uurijate põlvkonnad end Hurda töö jätkajatena, jättes Jõgeveri töö kõrvale? Kuigi Jõgever tegeles nii suulise pärimuse kogumise, kogumistöö korraldamise kui ka publitseerimisega, olid need ettevõtmised allutatud tema enda individuaalsele uurijahuvile ja asjatundlikkusele. Juttude kogumisega ei saavutanud ta mastaapsust, ja ajastu kontekstist tulenevalt (meenu-tagem, et Eesti Kirjameeste Seltsi lõpuaastate tegevus sumbus võimuvõitlusse) ei kujunenud tema ümber uurijate rühmi, kus teaduslikku mõttevahetust edendada. Jõgever süveneski oma edaspidises töös rahvaluule neisse aspektidesse, mis talle teaduslikku huvi pakkusid. Oma kirjatöodes ta kõnesolevat kava edasi ei arendanud. Hurt aga, tegeledes kogumistöö korraldamisega pea nelja aastakümne vältel, sh seltsi algusperioodil, viimistles järjepidevalt oma seisukohti ning esitas aruandeid kogutu kohta ka 1880. aastatel, kui ta seltsi tegevusega enam otseselt seotud polnud. Hurda samm-sammult kujundatud pärimuse kogumise viis ja selle kaudu loodud käsikirjade kogu on see, mida hilisemad folkloristid on oma tööga seotult mõtestanud ja millele tuginedes järjepidevust loonud. Ehkki otseselt Jõgeveri kava järgi keegi peale tema enda ei tegutsenud, võis see kaudselt aktualiseeruda 1919. aastal, kui arutleti eestikeelse ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna struktuuri üle ja küsiti, mis võiksid olla

rahvaluule õppetooli tegevuspiirid. Neil teemadel rääkis Jõgever dekaanina kaasa (Jaago 2003: 44).

Üldise tegevusplaani koostamine näikse iseloomustavat Jõgeveri mõtlemise ja töötamise viisi: ta vajab seda, et kaardistada aineala nii, nagu tema seda uurijana mõistis. Selle aineala raamistikus sai ta tegeleda väikese osaga, ükskõik millise, pidades silmas tervikut.¹¹ Jõgever süvenes „Eesti muinasaja” ettekandes esitatud klassifikatsiooni ühte valdkonda – rahvajuttudesse. 1889. ja 1890. aastal avaldas ta vihikutena ilmunud Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatu lisaosades kogumiku „Jutud”. Selles on lood jaotatud nelja teemarühma: elajajutud, sündmused taevast, maailma loomine, vaimud. Vaina Mälgu hinnangul on kõnesolev rahvajutukogumik Eestis esimene, mille avaldamisel on lähtutud teaduslikest põhimõtetest, sest tekstidele on lisatud kogumisandmed ja tekste on redigeeritud nii, et neis säiliks loo üleskirjutuse keelekasutus (Mälk 1963: 267). Ühtlasi toob Mälk esile, et Jõgever eristus siin oma kaasaegsetest Juhan Kunderist ja Jakob Kõrvist, kes olid pärimusjuttude avaldamisel orienteeritud rahvaraamatutele (Mälk 1963: 284). Erinevalt jutuväljaannetest oli lauluväljaannetes teaduslikke põhimõtteid juba järgitud (Neus 1850–1852; Hurt 1886). Et need jutud avaldati Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatu lisana ja mitte eraldi raamatuna, võib olla põhjuseks, miks need pole erilist tähelepanu pälvinud – väljaanne ei ole kuigi levinud ega kättesaadav. Jõgever rõhutas, et juttude redigeerimisel lähtus ta vajadusest ühtlustada eesti kirjakeelt (EKmS 1889–1890: Lisa, lk 2). Selles võib näha tema huvi keelelaste küsimuste vastu, milles võib eos aimata hilisemat spetsialiseerumist keeleteadusele.¹² Aga siin ilmneb ka eesti keele ja rahvaluule uurimise põimumine vaadeldaval perioodil.

XX sajandi folkloristile hakkab aga silma Jõgeveri „Juttude” liigituse eripära, mida hilisemad uurijad ei ole järginud. Vaina Mälk oletab, et Jõgeveri eeskujuks oli vene muinasjuttude koguja ja publitseerija Aleksandr Afanasjev (vt nt Mälk 1963: 265–273). Kui see nii on, siis kaudselt. On tõsi, et aastatel 1855–1863 vihikutena ilmunud jutukogumiku kriitikale vastuseks avaldas Afanasjev 1872. aasta kogumikus jutud klassifikatsiooni järgi (Afanasjev 1982: 16). Vene ja eesti lood on küll liiga erinevad selleks, et neid ühelaadselt liigitada, samal ajal aga oli juttude liigitus isenesest parasjagu aktuaalne teaduslik teema ja Jõgever pööras sellele tähelepanu. Ta liigitas jutud osalt tegelaste (loomajutud, vaimud), osalt tegevuskohtade (sündmused

¹¹ Jõgever on samalaadse plaani koostanud ka oma mälestuste jaoks (TÜR, f 34, s 1). Lapsepõlve kirjeldamiseks on ta eristanud 15 alateemat (näiteks „Kaugem minevik”, „Vanaisa”, „Vanemad kuni Kuusikule tulemiseni” jne). Alateemad on omakorda varustatud märksõnadega (näiteks alateema „Vanaisa”: Kägi talu; Hindu talu; Hindu Aadu maksuraamat; lapsed; õnnetu surm). Käsikiri, millest suurem osa ongi kirjeldatud plaan, on kaudsete andmete põhjal dateeritud 1907. aasta järgsesse aega.

¹² Reet Kasik eristab eesti keele uurimises XIX sajandi lõpul kolme suunda: 1) keeleainese kogumine ja kirjeldamine (nt Ferdinand Johann Wiedemann); 2) võrdlev keeleteadus ja soome-ugri keelte ajaloo uurimine (nt Veske); 3) keelekorraldus ja ühtse kirjakeele kujundamine – siia paigutab ta Hurda, Hermannini ja Jõgeveri tegevuse (Kasik 2011: 68). Keelekorraldus on Jõgeveri tegevusalaks ka XX sajandi alguses eesti oskuskeele loomisest ja õigekeelsussõnaraamatu koostamisest, kus ta esindas konservatiivset suunda (Kasik 2011: 92, 102–103, 116).

taevas) järgi.¹³ Tema loomajuttude seas leidub ka laule (EKM EKLA, f 51, m 15: 7), selline liigitus ei ole hilisemas rahvaluulekäsitluses tavaks olnud. Erinevuste põhjuseks on üldiste rahvaluulealaste arusaamade ja eesmärkide muutus. Jõgeveri jutu-liigitus lähtus huvist otsida rahvajuttudest inimeste haridusjärje ja mõtteilma järgi. Hiljem on liigituse aluseks aga saanud tekstitunnused (vorm, pikkus, motiivide seotus tõsieluga jms) ning motiivide rahvusvaheline ulatus (tüübi- ja motiiviindeksid). Sõna *muinasjutt* tähendus Jõgeveri ja temast hilisemate folkloristide töödes täielikult ei kattu. Jõgeveri tekstides on tegemist rahvajuttudega üldiselt ja suures osas muis-tenditega (mõiste, mida Jõgeveri ajal ei kasutatud). Neist terminoloogilistest aspek-tidest kõneleb Jõgever artiklis „Eesti muinasjutud”, mainides, et „muinasjuttude” ja „muinaslugude” vaheline piir on hajus (Jõgever 1908: 166–167). Tuleb ka rõhutada, et Jõgever ei nimetanud neid kunagi tänapäevaselt loomamuinasjuttudeks, vaid alati loomajuttudeks (õieti „elajajuttudeks”).

Kui küsida, miks Jõgeveril ei olnud järgijaid, siis tuleb tunnistada, et XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses ei olnud Eestis pinda akadeemiliseks rahvaluulealaseks tööks, mistõttu ei saanud tekkida ei ulatuslikumat uurimistööd ega ka uurimis-rühmi, ning Jõgeveri „Eesti muinasajas” kavandatu jäigi seotuks ainult tema endaga. Samal ajal iseloomustab Jõgeveri tegevust positivistliku teaduse ideaal piiritleda näh-tusi kindlate kriteeriumide alusel. Soomes, eelkõige Helsingi ülikoolis hakkas rahva-luuletekstide sarnasuste ja leviku uurimiseks välja kujunema geograafilis-ajalooline meetod, mis muutus autoriteetseks.¹⁴ Jõgeveri loengutes kajastubki tema enda lähe-nemisviisi ja geograafilis-ajaloolist meetodit rakendavate uurimuste paralleelsus. Nii leiame loengutest aine süsteemse esituse kõrval ka kaasaegsete uurimuste tutvustuse.

Rahvaluuleloengud

Jõgeveri, nagu ka Veske ja Hermannini kursuste pealkirjadest võib näha, et valdavalt sisaldus neis kolm teemat: eesti keele grammatika, praktiline keeleharjutus, eesti-keelsete tekstide lugemine ja töö väljenditega (vrd Kasik 2011: 92). Just lugemisse ja väljendite selgitusse kaasati eestikeelseid (rahvaluule)tekste.¹⁵ Jõgeveri loengud, nagu allpool selgub, pole pühendatud mitte eestikeelsete tekstide üle arutlemisele, vaid nimelt rahvaluuleuuringutele.

Ülikoolis toimuvate loengute teave avaldati enne iga semestri algust eraldi trükises. Kuigi Jõgever alustas 1909. aasta sügisel, ei leia me seda teatmikust, sest valimistulemused kinnitati novembris, kui semester oli juba poole peal (Obozrnie

¹³ Samalaadse liigituse juurde jääb Jõgever ka 1908. aastal avaldatud artiklis „Eesti muinasjutud”: loomajutud, taevas ja õhuruum, mets, vesi, maa sees (Jõgever 1908). Viimati mainitud lood seos-tuvad vaimolenditega (erinevalt loomajuttudest) ja on näha, et neid lugusid hakkab ta üha selge-malt eristama tegevuskohtade järgi (sündmused õhuruumis, maa peal, vees, maa all).

¹⁴ Vt geograafilis-ajaloolise meetodi rolli rahvaluuleteaduse iseseisvumisel Seljamaa 2007: 891–893.

¹⁵ Näiteks Veske kasutas loengutes „Kalevipoega” seitsmel ja eesti rahvalaule kahel semestril. 1883. aastal lisandus „Eesti mütoloogia” kursus (vt ülikooli teatmikke „Verzeichniß der Vor-lesungen an der Kaiserlichen Universität zu Dorpat” aastatest 1874–1886; vrd Rätsep 1979: 31).

lektii 1909 II: 14; seal on eesti keele lektori koht vakantseks märgitud). Dekanaadi dokumentidest selgub aga, et Jõgever kinnitati ametisse 7. novembril ja ta alustas loengutega 19. novembril. Tal oli nädalas neli tundi õppetööd, millest üks tund oli pühendatud rahvaluulele. (RA, EAA.402.3.614, l 47, 51) Jõgeveri esimese semestri rahvaluuleloengute käsikirja ei ole, ent saame selle sisust aimu tema hilisema loengu käsikirjast: ta kõneles siis rahvaluule kogumisest ja uurimisest (TÜR, f 34, s 28, l 5). 1910. ja 1911. aasta loengute kavast nähtub, et Jõgeveri neljatunnisest õppetööst oli plaanitud rahvaluulele ja eesti kirjanduse ajaloole üks tund. Selle raames luges ta 1910. aastal rahvajuttude kursust, 1911. aasta kevadel rahvalaulu ja sügisel eesti kirjanduse varasema ajajärgu (muinasajast kuni XVIII sajandini) kursust (Obozrnie lektii 1910 I: 14, 1910 II: 14, 1911 I: 14, 1911 II: 14). Alljärgnev ongi pühendatud 1910. ja 1911. aasta nelja semestri loengute käsikirjale. Veel tuli ta rahvaluuleteemade juurde tagasi 1913. aasta sügissemestril kirjanduse ajaloo varasemat perioodi kokku võtvates loengutes (TÜR, f 34, s 39), see käsikiri tuleb artiklis jutuks juhul, kui neis nähtub Jõgeveri vaadete muutumine varasemate loengutega võrreldes.

1910. aasta loengute sissejuhatuses tutvustab Jõgever nii rahvaluule uurimise seisukui ka järgneva kolme semestri loenguplaani. Ta lubab pakkuda „muinasjuttude süstemaatikat“ (s.o rahvajuttude klassifikatsiooni), et kuulajates jutu-uurimise vastu huvi äratada. Loengutes vahendab ta soome teadlaste Kaarle Krohni ja Antti Aarne rahvajutu-uurimusi. Laululoengutes lubab ta tutvustada Krohni, K. A. Franssila ja Oskar Kallase töid. (TÜR, f 34, s 28, l 1–7)

Sissejuhatusele järgnevad loengud loomajuttudest. See teema hõlmab kolme säilikut neljast ja tugineb suures osas Krohni loomajuttude uurimusele. Ta tunneb neid lugusid hästi ja tutvustab ükshaaval nende süžeesid, viies kuulajad selle kaudu ka uurimisküsimuste juurde: millised sündmused ja tegevused on lugudes kesk- (Jõgever nimetab neid „loo põhijoonteks”); kuidas loo tegelased, tegevused ja lõpplahendus on omavahel seotud ning millised võiksid olla rahvusvahelise võrdluse tulemusel leitavad loo aljooned. Krohni loomajutualasest väitekirjast kõneleb ta lähemalt teema lõpus ja soovib süveneda tahtjatel see uurimus ise läbi töötada (TÜR, f 34, s 28, l 167–168; vrd Kippar 1989: 150). Teiste rahvajutuliikide üle (sündmused taevast ja õhuruumis, vaimud, ajaloolised jutud, igapäevane elu) arutleb ta samal viisil, kuigi lühemalt, sest nendest ei olnud võrdlevaid uurimusi veel tehtud. Ühtlasi rõhutab Jõgever, et eesti aines ei ole rahvusvahelisse võrdlusesse veel seatud, mistõttu on vaja teha esimene samm, selgitamaks välja, mis Eestis üldse olemas on (TÜR, f 34, s 28, l 190). Sel põhjusel lisab Jõgever Eesti trükistes ilmunud ainese registri. Meenutagem, et Hurda käsikirjaline rahvaluulekogu paiknes sel ajal Helsingis, kusjuures Jõgeveri enda Eesti Kirjameeste Seltsi perioodil kogutud jutud olid samuti Hurda kogus (Jõgever 1908: 166; Kippar 1986: 185; vt ka Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjakogude loendist H, Jõgever), nii et rahvaluulekogud ei olnud vabalt kättesaadavad ja on ootuspärane, et Jõgever pööras trükis avaldatud juttudele nõnda palju tähelepanu, selgitades ühtlasi nende sobivust teaduslikuks tööks.

Paar aastat varem Eesti Kirjanduses ilmunud Jõgeveri ülevaade eesti juttudest on ülesehituselt loengutega sarnane, eristub aga selle poolest, et artikkel on suunatud kooliõpetajatele, mistõttu uurimisprobleemid (juttude levik ja algkodu leidmine)

jäetakse kõrvale ning keskendutakse lugude õpetlikule funktsioonile (Jõgever 1908). Ühtlasi võib artiklis näha suundumust käsitleda rahvaluulet ilukirjandusena – jutud on koolis ennekõike last hariv lugemisvara. Jõgeveri hilisematest käsikirjadest nähtub tema jätkuv huvi rahvajutu mõistete (muinasjutt, muinaslugu), liigituse ja bibliograafia vastu, mida ta pidevalt täpsustab ja tihendab (TÜR, f 34, s 39, l 16–26; TÜR, f 34, s 41; TÜR, f 34, s 42).

Jutuloengutega võrreldes on laululoengutes tunduvalt enam esil laulu-uurimuste ja uurimismeetodiga seotud küsimused (TÜR, f 34, s 31). Jõgever alustab publitseeritud laulude ja laulukogude tutvustamisega. Ta mainib Christian Kelchi 1695. aastast pärit kroonikat, milles on avaldatud esimest korda eesti rahvalaulu terviktekst, ja vahendab August Wilhelm Hupeli (kes on „oma aja suurem töötaja eesti keele põllul”) hinnangut eesti rahvalauludele 1777. aastast: eesti rahvalaul on „vilets ja väljakannatamata lapsik”. Samuti võtab ta läbi Rosenplänteri Beiträges ilmunud sõnavõetud rahvalaulu kohta, kusjuures ta esitab täpsed viited ajakirjanumbritele,¹⁶ ning jõuab Alexander Neusi laulukogu „Eesti rahvalaulud” („Ehstnische Volkslieder”, 1850–1852) tutvustamiseni. Ta mainib, et Neus ei hinda rahvalaulude väärtust kuigi kõrgeks, ent ei ole ka nii „põlgav” kui tema eelkäijad. Samas rõhutab Jõgever, et Neusi laulukogu on sobiv teadusuuringute jaoks, erinevalt näiteks Veske „Eesti rahvalaulude” I ja II osast (1879, 1883), milles puuduvad laulude kogumisandmed. Samuti on Veske laulutekste muutnud. Peatüki lõpetab Jõgever viitega Hurda koostatud „Vana Kandle” I ja II osale (1886), mis täidavad „igapidi teaduslisi rahvalaulude väljaandmise nõudmisi”. (TÜR, f 34, s 31, l 2–8) Võib näha, kuidas ta soosib endiselt teadusuuringuteks sobivate rahvajutukogumike koostamist ja avaldamist: mitte kõik publikatsioonid ei ole samaväärsed. Uuri ja jaoks on oluline, et suuliste tekstide üleskirjutusi ei töödeldaks ja et tekstide kõrval avaldataks ka kogumisandmed.

Laululoengute järgmises osas käsitleb Jõgever laulu vormitunnuseid ja seejärel „Eesti rahvalaulu iseloomu”, mille all ta kõneleb rahvalaulu lüürilisest loomusest (TÜR, f 34, s 31, l 51). Järgneb arutelu, kuidas siinsed subjektiivsed, vaid lauliku piiratud maailma vahendavad laulumotiivid (kus „lugu ei välju oma argielust ja küla piirest”) on liikunud Karjalasse ja omandanud seal „meeste suus” suurejoonelise eepilise kangelaslaulu kuju (TÜR, f 34, s 31, l 50–51). Jõgeveri arutluskäigus on ühelt poolt ilmne selleaegne teoreetiline vaade lauludele: neid uuriti kultuurikontaktide ja -rände väljaselgitamise eesmärgil. Lähtuti arusaamast, et erinevad lauluvariandid põlvnevad ühest algtekstist. Laulude teekond Eestist Soome pärineb Kaarle Krohni „Kalevala” laulude algupära uurimusest (Krohn 1904; vt Hautala 1954: 228–240).¹⁷ Teiselt poolt tuleb eeltoodud tsitaadist esile Jõgeveri (ja üldiselt ajastuomane) hoiak,

¹⁶ Rosenplänteri Beiträgele on pühendatud Jõgeveri artiklid Eesti Kirjanduse I aastakäigu seitsmes numbris, rahvaluulest on pikemalt juttu ajakirja 5. numbris (Jõgever 1906).

¹⁷ Krohn käis 1880.–1890. aastatel kolmel korral eesti laule (Veske ja Hurda kogu) läbi vaatamas, ja need laulud pakkusid „küllalt materjali, et minu isa poolt ingeri lauludes tähele pandud eesti olluseid täpsemalt kindlaks määrata. Eesti mõju Ingeris tuli nii tugevalt ja tunduvalt esile, et iseenesest midagi eesti teooria taolist tekkis” (Krohn 1924: 44). Hilisemate tööde tulemusena hindas Krohn oma noorpõlve veendumusi ümber, ent see sai teoks juba pärast Jõgeveri loengukursuste toimumist. Sellegipoolest on laulude ühisosa läänemeresoome aladel vaadeldav laenude ja päritolu väljaselgitamise raames, aga varasema uurimisperioodiga võrreldes liigutakse üha

mida Ruth Mirov (1996: 666–667) on kirjeldanud kui eeposeigatsust. Jõgever ei pea lüürilisest laulust kuigivõrd lugu, samal ajal eepiline laul väärib kõrget hinnangut:

Karjala Kalevala laulikud olivad meesterahvad. Nende suus muutusivad eesti lauludes lihtsad sündmused lugulauludeks jumalatest ja kangelastest. Eesti laulik-naisterahvas suutis küll algaineid luua, kuid nendest midagi suuremat luua, selleks ei ulatunud tema luuleand. (TÜR, f 34, s 31, l 55)

Kuigi laulurände tema pärineb Krohni uurimusest, ei sisalda tema käsitlus kirjeldatud hinnangut eesti naiste lüürilisele laulutraditsioonile (Krohn 1904). Küll aga on see olemas Mihkel Kampmaa kirjanduse ajaloo käsitluses (Kampmann 1912: 6). Jõgever huvitus lauludest kui keele- ja kultuurikontaktide allikmaterjalist ja otsis neist ennekõike teavet mineviku kohta (TÜR, f 34, s 28, l 3–5). Esteetilisest või mõtteloolisest seisukohast ta nende tekstidega n-ö kontakti ei saanud ja selles mõttes ei erine ta Hupelist. 1913. aasta loengutekstist aga nähtub, et Jõgeveri arusaam rahvalaulu väärtusest oli muutunud sedamööda, mida enam oli ta tekste lugenud. Ühtlasi ei paiguta ta laule enam ka eelkristlikku perioodi, vaid näeb neis keskaegse lauliku elutunnetust (TÜR, f 34, s 39, l 7–15).

1911. aasta loengutes pühendab Jõgever märkimisväärselt palju tähelepanu laulu levikuteede rekonstrueerimiseks rakendatava geograafilis-ajaloolise meetodi põhitõdede selgitamisele. Eesti ainese kohta tõdeb Jõgever, et siin ei ole laulude ajalooline mõõde hästi jälgitav, kuna laulud on enamasti üles kirjutatud lühikese aja jooksul ja võrdlemisi hilja (TÜR, f 34, s 31, l 67). On omaette küsimus, kas üldse usaldada laulude levikut lauludena – see on fakt, milles hakati XX sajandi keskel oluliselt kahtlema (vt nt Tedre 1964) –, kuid Jõgeveri osutus väärib tähelepanu geograafilis-ajaloolist uurimisparadigmat silmas pidades. Tutvustades sel meetodil tehtud uurimusi, arutleb Jõgever ka nende esitusviiside üle. Ta eristab kolme: 1) uurimuses antakse kohe tulemus (kus on laulu algkodu ja milline on laulu algkuju); 2) uurija pakub lugejale kogu analüüsiteekonna ja näitab tulemust lõpus; 3) uurija on leidnud tasakaaluka tee kahe eelneva vahel. Jõgeveri arvates on esimesel juhul töö lugemine küll huvitavam, ent lugeja ei saa jälgida, kuidas tulemuseni jõuti. Kui aga uurija pakub lugejale kogu tehnilise teekonna kirjelduse – värsshaaval variantide võrdlemise –, muutub lugemine igavaks. Seega on lugemise seisukohast õnnestunud need esitused, kus leitakse kompromiss kahe äärmuse vahel (TÜR, f 34, s 31, l 70–71). Sellised arutluskäigud Jõgeveri loengus osutavad tema suurele lugemusele. Mõistagi pärines see tema tsensoripäevilt, ent lektoriaegsetest päevikutest nähtub, kui süsteemselt ta uut kirjandust läbi töötas. Laululoengute viimase osa moodustab Oskar Kallase väitekirja (Kallas 1901) üksikasjalik tutvustus ja võrdlemisi lühike kokkuvõte „nöialaulude” uurimisest, milles Jõgever tugineb Krohni tööle (TÜR, f 34, s 31, l 301–309).

1910.–1911. aasta loengute põhjal on Jõgever pigem olemasolevate uurimuste ja väljaannete kaardistaja ning uurimuste refereerija-kommenteerija kui aktiivne alliktekstide läbitöötaja ja uute uurimisküsimuste püstitaja. 1913. aasta loengutes

enam süvatasandite juurde, uurides mitte terviklaulude (vt nt Krohn 1924: 54–58), vaid näiteks kohanime, üksiksonade jms laulude ühisosa moodustavate osiste laene.

aga korrigeerib ta varasemale tööle tuginedes oma seisukohti ja sõnastab uusi. Kuigi Jõgever tegutses perioodil, mil rahvaluule oli põimunud kirjanduse ja keele uurimisega, oli nende teaduslade iseseisvus juba alanud. Jättes siinkohal kõrvale Jõgeveri keeleteadusliku vaate rahvaluulele, on põhjust lähemalt peatuda tema käsitlusel kirjanduse ja rahvaluule seostest.

Rahvaluule ja kirjandus

Ruth Mirov (1996: 652) on väitnud, et kirjanduse ja rahvaluule seoseid on XX sajandil uuritud peamiselt kui kirjanduse mõju rahvaluulele ja vastupidi. Sellise tõdemusega on piir rahvaluule ja kirjanduse vahel määratletud nõnda, et saab kirjeldada piiriülest liikumist. XIX sajandi kohta sama väita ei saa. Pigem oli tegemist kultuurivaldkonnaga, mille sisemised piirid ei olnud ilmsiks tulnud. Et mõista Jõgeveri valikut käsitleda loengus eesti kirjanduse ajaloo all rahvaluulet (või ka vastupidi, alustada eesti kirjandusloo teemat rahvaluulest), on vajalik küsida, mille poolest erines XX sajandi alguse arusaam kirjandusest tänapäevaga võrreldes.

Esmase võtme kirjanduse, rahvaluule ja keelealaste teemade omavahelise seose mõistmiseks pakuvad Jõgeveri 1911. aasta sügissemestri loengud „Eesti kirjanduse ajalugu I–II. Eesti rahva, keele, rahvaluule ja kirjasõna arengust” (Obozrnie leksiï 1911 II: 14; TÜR f 34, s 33). Tuginedes Hermann Pauli teosele „Saksa filoloogia alused” („Grundriss der germanischen Philologie”, 1900), otsib Jõgever vastust küsimusele, kuidas võiks piiritleda eesti kirjanduse ajaloo aineala. Ta jõuab järeldusele, et seda saab vaadelda vaid koos eesti poliitilise ajaloo ja hariduse kujunemise teemadega. Põhjuseks mõistagi nimetatud ainealade vähene (või pea olematu) uuritus.

Nii põimuvad Jõgeveri eesti kirjanduse ajaloo loengutes sõnaloomingut esindavad tekstid ajaloo- ja keeleteaduse valdkonda kuuluvate tekstide ja faktidega. Ta vaatab sajandite (ajalooperioodide) kaupa, mis laadi tekste on Eesti kohta olemas; mil määral on neis teateid eestikeelsetest fraasidest; millal ilmuvad esimesed kirjalikud tekstid ehk „kirjutatud kirjandus”, nagu Jõgever seda määratleb. Ka neis loengutes ilmneb tema oskus jutustada lugusid, mis seekord on pärit kroonikatest. Siin tuleb muuhulgas esile üks tema kultuuriloolistest rollidest – ta on eesti keelde tõlkinud katkeid sajanditevanustest tekstidest.¹⁸ Neid tõlkeid on ta avaldanud trükistes ning neid on leida muudiski käsikirjades (vt nt Jõgever 1913; Laugaste 1963: 16; Saluäär 2000:). Jõgever eristab kirjanduslikke ja pärimuslikke tekste: näiteks Kreutzwaldi „Kalevipoja” paigutab ta kirjandusse, mitte rahvaluulesse (TÜR, f 34, s 33, l 22). Samal ajal käsitleb ta kirjandusajaloo kontekstis ilukirjanduse kõrval ka muid tekste, alustades rahvaluulest ja lõpetades teaduslike uurimustega. Selles kontekstis on rahvaluule eesti kaugema mineviku uurimise lähtepunkt. Üks kõnekamaid näiteid sellest on Saxo Grammaticuse „Taanlaste vägitegude” tõlgendus. Esmalt jutustab

¹⁸ Eesti folkloristika seisukohast on oluline Johann Forseliuse ja Johann Wolfgang Boecleri teose „Der Einfältigen Ehsten Abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewonheiten” (1685) tõlge eesti keelde (Forselius 1915).

Jõgever kroonikas kõneks olevatest sündmustest, et tõestada: XII sajandil tunti eestlasi Taani ja Rootsi suhtlusruumis küllalt hästi (TÜR, f 34, s 33, l 150–173). Hiljem tuleb ta tagasi kroonika episoodi juurde, mis puudutab eestlaste laulmist ühe lahingu eel (Saxo Grammaticus 2000: 167; Saluäär 2000: 170–177). Mõistagi ei tea Jõgever, mis laulu nood sõjamehed laulsid, „sest laulud ise ununesivad ühes vabadusega” (TÜR, f 34, s 33, l 210). Samal ajal aga pakub ta välja „asja ligema läbiuurimise ergutamiseks” mõned „Vana kandle” I osas avaldatud rahvalaulud XIX sajandist, kuna neis kujutatud olustik on tema otsusel sarnane sellega, mida on kujutatud kroonikas (TÜR, f 34, s 33, l 211–212). Olulisem sellest, kas tal oli õigus või mitte, on see, mil viisil Jõgever lähenes kirjandusteemadele ja kuhu paigutas ta selles süsteemis rahvaluule. Võib näha, et esteetilise printsiibi asemel (rahvaluule kui sõnakunsti üks nähteid) on oluline hoopis Eesti ajalugu, mille keskmes on vaimumaaailma, sh „haridusliste olude” kujunemine. Selles ei erinenud Jõgeveri vaade Hurda omast.¹⁹

Millest sai Jõgever lähtuda kirjanduse ajaloo loengute koostamisel? XIX sajandi lõpust ja XX sajandi algusest on märgatavad kaks kirjandusele lähenemise viisi. Esmalt Tõnu Sanderi kooliõpikus esile tulev vaade, kus rahvaluule on (ilu)kirjanduse suuline vorm ja ühtlasi selle varasem aste, mida „muinasaja kirjanduseks nimetatakse” (Sander 1899: 7; Kolk 1994). Teiseks Karl August Hermannii ülikooli loengutele tuginev „Eesti kirjanduse ajalugu” (Hermann 1898). Hermannii kirjandusloosse rahvaluule ei puutu. Varasemast perioodist kõneleb ta keeleajaloo kaudu, samal ajal kui „Eesti kirjanduse tõsine ajalugu algab Georg Mülleriga” XVII sajandi algusest (Hermann 1898: 18).²⁰ Esmapilgul võiks Sanderi pakutud rahvaluule ja kirjanduse omavahelist seotust mõista sarnaselt tänapäevase käsitlusega: tegemist on sõnaloominguga. Kuid oluline erinevus seisneb arusaamas, mis ajajärku rahvaluule kuulub: Sanderi arust on tegemist minevikku kuuluva nn muinasaegse kirjandusega. Jõgeveri rahvaluulekäsitlus avaneb nii Sanderi kui ka Hermannii kirjanduskontseptsiooni kaudu. Ühelt poolt tulevad Jõgeveril arvesse kõik eestikeelsed tekstid (nagu Hermannil), teisalt vaatleb ta kirjandust kui vaimuvara või sõnaloomet (nagu Sander). Teadlasena eelistab ta esimest lähenemisviisi, kooliõpetusele suunatud artiklis aga pigem teist (Jõgever 1908: 165). Jõgeveri loengute teemad hõlmasid väheste

¹⁹ Hurda käsitluses kuulus rahvaluule kaugemasse minevikku, eelkristlikku aega. Ta kasutas kahte terminit: *vanavara* (mis pärines Kreutzwaldilt, vrd folkloristika kujunemise aegset ingliskeelset mõistet *popular antiquities*) ja *rahvamälestused*, mille saksakeelse vastena kasutab ta mõistet *Volksüberlieferung* (EKM EKLA, f 43, m 38: 5; Hurt 1989 [1896]: 75). Nii on nt Ingrid Rüütel osutanud Hurda kogus olevate uemate rahvalaulude vähesusele teiste kogudega võrreldes (Rüütel 1985). Varasemate laulukogude loojad huvitusid eestikeelsetest tekstidest ja laulu vormitunnused neile olulisi piire ei seadnud. Hurdast hilisemad kogujad (sh Eisen) tunnustasid rahvaluulena ka kaasaegset pärimust. Eisen oligi see, kes võttis XIX sajandi lõpul oma rahvaluule kogumisega seotud ajalehekirjutistes kasutusele rahvaluule mõiste tänapäevases tähenduses. Veel 1892. aastal ajalehes Sakala avaldatud üleskutses kasutas Eisen mõistet *rahva mälestused*, järgmistel aastatel kasutab ta aga järjekindlalt mõistet *rahvaluule*. Selline sõnakasutus nihutab tähelepanu rahvapärimuse minevikulisuselt selle sõnaloomingulisele aspektile, sobitudes teistes maades kasutusel olnud samalaadsete mõistetega, näiteks Soomes *kansanrunous*, Saksamaal *Volksdichtung* ja Venemaal *narodnaja poezija* (Kolk 1994). Rahvaluule ja ajaloo uurimise seoseid XIX sajandist tänapäevani on eesti folkloristika vaatepunktist käsitlenud nt Jaago 2014.

²⁰ Hermannii käsitlus haakub varasema lektori Dietrich Heinrich Jürgensoni eesti kirjanduse ajaloo käsitlusega (Jürgenson 1843–1844).

ilukirjanduslike tekstide kõrval suures osas eesti kultuuriajalugu puudutavaid tekste. Need sisaldasid teateid nii suulisest pärimusest kui ka Eesti ajaloost ja eesti keelest.²¹ Tekstide kunstipärasus teaduslike küsimuste hulka siis veel ei kuulunud.

Kokkuvõte

Jaan Jõgever kaitses oma kandidaaditöö rahvaluulest 1887. aastal slaavi filoloogina. Ka oli ta Eesti Kirjameeste Seltsi päevil aktiivne rahvaluulekoguja ja ositi materjali kogumise korraldaja (Mälk 1963: 223–226). Ta süstematiseeris nii rahvaluule kui ka rahvajuttude aineala, mis selleaegse teadusliku mõtte seisukohast oli uuenduslik. 1924. aastal, kui oli päevakorral Jõgeveri valimine korraliseks professoriks, kõneldi temast kui keele ja kirjanduse uurijast, kusjuures rahvaluule valdkonnast mainiti vaid tööd muinasjuttude publitseerijana (vt nt Lauri Kettuse, Julius Margi ja Matthias Johann Eiseni arvamus professoriks valimisega seoses RA, EAA.2100.2.246, l 49–51). Et ta kavatseti valida keeleteaduse professoriks, koondati ootuspäraselt peatähelepanu Jõgeveri keeleteaduslikule tööle. Kuid arvestades, et rahvaluule alal olid ülikoolis tegevad Eisen ja Anderson ning kirjandusprofessor oli Gustav Suits, on selge, et Jõgever enam kirjanduse ja rahvaluule uurimise valdkondi ei esindanud. Seega oli Jõgeveri rahvaluulealane tegevus XIX sajandi lõpul põimunud keelt, kultuuri, ajalugu jms puudutavate teemadega. Teadusalade iseseisvumise käigus võttis ta suuna keeleteadusele.²² 1919. aastaks oli toimunud nii erialade kui ka uurijate spetsialiseerumine.

Jõgeveri rahvaluuleloengute hindamisel tuleb lähtuda seega asjaolust, et ta toimetas kiiresti muutuval ajajärgul. Nii tema akadeemiline ettevalmistus kui ka loengute eelne töö jäi perioodi, mil eesti keele, kirjanduse, rahvaluule, ajaloo ja kultuuri loo teemad olid omavahel põimunud. See ilmnes ka tema lektoriaegsetes loengutes. Samal ajal toimus aga erialade intensiivne väljakujunemine, millest on samuti jälgi Jõgeveri rahvaluuleloengutes, kus ta refereeris XX sajandi alguse uurimusi.

Kuidas need muutused Jõgeveri loengutes kajastusid? Jõgeveri muinasjutuloengud tuginesid peamiselt tema enda ja Kaarle Krohni võrdlevale jutu-uurimisele 1880. aastatest. 1910.–1911. aasta laululoengud on suuremas osas refereeringud (allikate tutvustamise kõrval). Veel enam, eesti rahvalaulud Jõgeveri esialgu ei kõnetanud: nii nagu ta kirjeldab Hupelit või Neusi eesti rahvalaule hindamas, nii hindab ta neid isegi. Need laulud, kirjutab Jõgever, on pärit naiste piiratud maailmast, ja on oma elujõu saavutanud laenumotiivide edasiarendusel meeste kangelaslauludeks Karjalas. Ent Jõgeveri kõnetasid uurimused laulust: võrdlevat uurimisviisi kasutades seadis ta eesmärgiks leida rahvaluulest minevikujälgi ning visandada rahvaluule levikuteede kaudu kultuurikontakte. Sellele, et Jõgever töötas ainesega pingsalt edasi,

²¹ Sama ilmneb ka Jõgeveri algatatud ja toimetatud ajakirjast Eesti Kirjandus, mis hõlmas nii ajaloo-, pärimuse-, keele- kui ka kultuuriloolaseid uurimusi, samuti kirjanduse ja uustrükiste ülevaateid.

²² Tartu ülikooli esimese rahvaluuleprofessori Walter Andersoni kujunemist kirjeldab Elo-Hanna Seljamaa samalaadselt: see on „tee filoloogist folkloristik” (Seljamaa 2007: 893–895).

viitavad tema 1913. aasta käsikirjad, milles on muuhulgas tunnistus ka selle kohta, et Jõgeveri vaated lauludele muutusid. Ühtlasi mõistis ta, et rahvaluule ei ole nii kauge aja kajastus, kui seda seni on soovitud näha.

Tuleb rõhutada, et Jõgeveri eesti kirjanduse ajaloo kursuse raames esitatud rahvaluuleloengutes on esil ajaloo- ja kultuurikontaktide teema, mitte aga pärimuse kunstipärane sisu. Sellisena paigutub rahvaluule tema kirjanduskontseptsiooni kui allikmaterjal, valgustamaks Eesti ajalugu ajajärgul, mil eestikeelne kirjasõna puudus. Olles rahvaluuleuurija ajal, mil teadusvaldkonnad olid omavahel seotud, ja spetsialiseerudes erialade iseseisvumise käigus keeleteadusele, on ta jäänudki folkloristikas kõrvaltegelaseks (Laugaste 1963, 1980; Mälk 1963). Kuigi Jõgeveri roll eesti rahvaluuleteaduses vääriski ülevaatamist, võib tema loengute kohta kokkuvõtteks öelda, et neist kõnelemine on põhjendatud nii rahvaluuleteaduse kui ka akadeemilise rahvaluuleõpetuse seisukohast. Neis loengutes kajastub kirjanduse ja rahvaluule uurimise põim, mis lähtus XIX sajandi kirjanduse kontseptsioonist ja eristub sellest, mis hakkas ilmnema XX sajandil.

Jõgeveri loengutes peegeldub teaduse murrang erialade iseseisvumise suunas. Rahvaluuleteaduse iseseisvumine toimus geograafilis-ajaloolise meetodi esiletuleku kaudu. Suuna üheks loojaks ja kujundajaks oli Kaarle Krohn. Sama uurimisviisi rakendas eesti rahvalaulude analüüsis Krohni õpilasena Oskar Kallas (1901). Antti Aarne pani neil aastatel aluse muinasjutu-uurijate käsiraamatule, mis pakub tänapäevalgi muinasjuttude rahvusvahelise klassifikatsiooni (Aarne 1910; Uther 2004). Rahvaluule esteetilised omadused selles uurimisviisis tähelepanu keskmes ei olnud. Friedebert Tuglas seevastu kirjutas rahvaluulest kirjanduslikku vaatepunkti kasutades. Tema lähenemisviis on hilisemate folkloristide tähelepanu köitnud, kui on jutuks rahvaluulele omased loomeviisid (Tuglas 1912; vt nt Tedre 1964: 52). Sellelt platvormilt on rahvaluulet käsitletud kui üht kunstipärase väljenduse vormi. Kui tänapäeval kõneldakse rahvaluule ja kirjanduse seostest, siis on aluseks nimelt see vaatepunkt. Jõgever neid suundumusi vahetult ei esindanud. Ent tema lõi aineala süsteemi, süvenes rahvajuttude klassifikatsiooni ja tihendas oma teadmisi sellest uute andmetega kogu oma tööaja vältel.

ARHIIVIALLIKAD

Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKLA)

- f 43 – Jakob Hurt (EKS)
- f 51 – Jaan Jõgever (EKS)
- f 52 – Jaan Jõgever (EKLA)

Rahvusarhiiv (RA)

- EAA.402 – Tartu Keiserlik Ülikool
- EAA.2100 – Eesti Vabariigi Tartu Ülikool

Tartu Ülikooli Raamatukogu (TÜR)

- f 34 – Jaan Jõgeveri isikufond

KIRJANDUS

- Aarne, Antti 1910.** Verzeichnis der Märchentypen. (FF Communications 3.) Helsinki: Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia.
- Afanasjev 1982** = Aleksandr Afanasev, Drevo žizni. Izbrannye stat'i. Moskva: Sovremennik. [Александр Афанасев, Дерево жизни. Избранные статьи. Москва: Современник.]
- Ariste, Paul 1979.** Johann Samuel Friedrich Boubrig. – Tartu ülikooli ajaloo küsimusi VII. TRÜ ajaloo komisjoni materjalid. Toim Karl Siilivask. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 42–51.
- Eisen, Matthias Johann 1924.** Jaan Jõgever. – Eesti Kirjandus, nr 11, lk 465–475.
- EKmS 1888** = Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1886 ja 1887. Tartu: Eesti Kirjameeste Selts.
- EKmS 1889–1890** = Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat 1889. Tartu: Eesti Kirjameeste Selts.
- Forselius, Johann 1915.** Eestlaste ebausku kombed, viisid ja harjumised. Trükki toimetanud J. Jõgever. (Vanemad Eesti kirjanikud.) Tartu: Eesti Kirjandus.
- Hautala, Jouko 1954.** Suomalaisen kansanrunoudentutkimus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hermann, Karl August 1898.** Eesti kirjanduse ajalugu esimesest algusest meie ajani. Jurjev: K. A. Hermann.
- Hurt, Jakob 1886.** Vana kannel. Alte Harfe. Täieline kogu vanu Eesti rahvalauluzid. Kd I–II. (Eesti Kirjameeste Seltsi Toimetused 3.) Tartu: C. Mattiesen.
- Hurt, Jakob 1989 [1896].** Kõne Eesti vanavara korjamisest muinasaja uurijate kongressil Riias Augusti kuus 1896. – J. Hurt, Mida rahvamälestustest pidada. Artiklite kogumik. Koost Ülo Tedre. Tallinn: Eesti Raamat, lk 75–90.
- Jaago, Tiiu 2003.** Kas folkloristika ja etnoloogia eraldumine sai alguse emakeelse ülikooli õppetoolide loomisest? – Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ning uurimispraktika alalt. Toim T. Jaago, Ene Kõresaar. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 37–49.
- Jaago, Tiiu 2014.** Rahvaluule, ajalugu ja „pärimuslik ajalugu”. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 418–435.
- Jansen, Ea 2000.** Tsaristlik tsensuur ja eesti ajakirjandus venestamisajal. – Tuna. Ajaloo-kultuuri ajakiri, nr 2, lk 42–60.
- Jõgever, Jaan 1906.** Saja aasta eest. Rosenpläneri „Beiträge”. – Eesti Kirjandus, nr 1, lk 6–16; nr 2, lk 33–45; nr 3, lk 65–79; nr 4, lk 97–103; nr 5, lk 129–139; nr 6, lk 161–172; nr 7, lk 193–213.
- Jõgever, Jaan 1908.** Eesti muinasjutud. – Eesti Kirjandus, nr 3, lk 165–171; nr 4, lk 197–205; nr 5, lk 289–301; nr 6, lk 398–407; nr 7, lk 450–457.
- Jõgever, Jaan 1913.** Eesti rahva sündimine ja tema noorpõlv. – Eesti Kultuura. Kd II. Postimehe kirjakogu. Koost Villem Reiman. Tartu: Postimees, lk 202–228.
- Jürgenson, Dietrich Heinrich 1843–1844.** Kurze Geschichte der estnischen Literatur. – Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, kd 1, v 1, lk 40–52; kd 1, v 3, lk 61–73.
- Kallas, Oskar 1901.** Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie. Kd I. Folkloristische Untersuchung. Helsingfors: Société Finno-ougrienne.
- Kampmann [Kampmaa], Mihkel 1912.** Eesti kirjandusloo põhijooned. Kd I. Tallinn: August Busch.

- Kasik, Reet 2011.** Stahlil mantlipärijad. Eesti keele uurimise lugu. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kippar, Pille (koost) 1986.** Estnische Tiermärchen. Typen- und Variantenverzeichnis. (FF Communications 237.) Tlk Medea Jerser. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Kippar, Pille 1989.** Eesti loomamuinasjutude tegelastest. – Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed XII. Uurimusi Jakob Hurda 150. sünniaastapäevaks. Tallinn: Eesti Raamat, lk 148–157.
- Kolk, Udo 1994.** Meie esimene kirjandusloolane. – Postimees 29. VII, lk 16.
- Krohn, Kaarle 1904.** Die Fundorte der epischen Gesänge des Kalevala. – Finnisch-ugrische Forschungen. Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde, kd 4, v 2, lk 112–118.
- Krohn, Kaarle 1924.** Soome-Eesti vanast rahvalaulust. Septembrikuul 1923 Tartu Ülikoolis peetud loengud. Tlk J. Aaslava. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.
- Kruus, Hans 1979.** Ajaratta uutes ringides. Mälestusi, 1907–1917. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kruusberg, Aleksander (koost) 1935.** Eesti Hüpoteevipanga viiekümneaastase tegevuse ülevaade. Tartu: Eesti Hüpoteevipanga Kirjastus.
- Köpp, Johan 1991 [1954].** Mälestuste radadel. Kd 2, Tartus 1896–1906. Tallinn: Eesti Raamat.
- Künnap, Ago 1982.** Teaduste areng Tartu Ülikoolis XIX sajandil. 1. Humanitaarteadused. Filoloogia. Klassikaline filoloogia. Vene filoloogia. Eesti keel. Võõrkeeled. – Tartu Ülikooli ajalugu 1632–1982. Kd II. 1798–1918. Koost Karl Siilivask. Tallinn: Eesti Raamat, lk 173–181.
- Laagus, Karl 1932.** Eesti ülikool Tartus. Memuaare ja ajaloo andmeid ülikooli arengust 1632–1932. I. Tartu: Postimees.
- Laugaste, Eduard 1963.** Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Kd 1. Valitud tekste ja pilte. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Laugaste, Eduard 1980.** Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Kd 2. Valitud tekste ja pilte. Tallinn: Eesti Raamat.
- Lüüs, Aadu 1957.** Talutarest Tartusse. Stockholm: Eesti Kirjastus EMP.
- Mirov, Ruth 1996.** Eepose-igatsus. Lisandusi kirjanduse ja rahvaluule suhete probleemile. – Akadeemia, nr 4, lk 652–679.
- Mälk, Vaina 1959.** Eesti rahvaluule kogumise ja uurimise ajaloost. – Eesti rahvaluule ülevaade. Toim Richard Viidalepp. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 19–75.
- Mälk, Vaina 1963.** Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folkloristika arengus. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Neus, Alexander Heinrich 1850–1852.** Ehstnische Volkslieder. Kd I–III. Reval: Kluge, Ström.
- Obozrnje lektzii = Obozr'nie lekcij v' imperatorskom' jur'evskom' universitet'. 1909 g. II semestr'; 1910 g. I semestr'; 1910 g. II semestr'; 1911 g. I semestr'; 1911 g. II semestr'. Jur'ev: K. Mattisen. [Обозръніе лекцій въ императорскомъ юрьевскомъ университетѣ. 1909 г. II семестръ; 1910 г. I семестръ; 1910 г. II семестръ; 1911 г. I семестръ; 1911 г. II семестръ. Юрьев: К. Маттисен.]**
- Olesk, Sirje 1998.** Aino ja Oskari lugu. Aino Kallase pävikute, mälestuste ja ilukirjanduslike teoste põhjal. – Oskar Kallas. Artikleid Oskar Kallase elust ja tööst. Koost Krista Aru, toim S. Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 245–262.

- Paatsi, Vello 2014.** Tsensor Jaan Jõgeveri päevaraamatud. Tsensuuri ja muid küsimusi Jaan Jõgeveri päevikutes. – Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, nr 3, lk 112–127; nr 4, lk 118–135.
- Pino, Veera 2000.** Kui rehabiliteeriks Reimani... Tartu (Jurjevi) Ülikooli eesti keele lektori valimised 1909. aastal. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 583–593.
- Rätsep, Huno 1979.** 175 aastat eesti keele õpetamist Tartu ülikoolis. – Tartu ülikooli ajaloo küsimusi VII. TRÜ ajaloo komisjoni materjalid. Toim Karl Siilivask. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 27–32.
- Rütli, Oskar 2010 [1964].** Mälestusi ühe Eesti sugupõlve tööst ja võitlustest (1871–1949). Tallinn: Eesti Päevaleht.
- Rüütel, Ingrid 1985.** Eesti uuemad rahvalaulud ENSV TA lauluosakonna kogudes. – Rahvasuust kirjapanekuni. Uurimusi rahvaluule proosaloomingust ja kogumisloost. (Emakeele Seltsi toimetised 17.) Toim Ülo Tedre. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, lk 50–68.
- Saluäär, Anu 2000.** Järelsõna. Saxo Eestis. – Saxo Grammaticus, Taanlaste vägiteod. Katkendeid. Tlk A. Saluäär. Loomingu Raamatukogu, nr 8–10, lk 169–180.
- Sander, Tõnu 1899.** Eesti kirjanduse ajalugu. I jagu, Rahva-luule. Jurjev: K. Sööt.
- Saxo Grammaticus 2000.** Taanlaste vägiteod. Katkendeid. Tlk Anu Saluäär. – Loomingu Raamatukogu, nr 8–10.
- Seljamäe, Elo-Hanna 2007.** Täiustatud tõde ehk Walter Andersoni rahvajuttude enesekontrolliseadus. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 888–906.
- Tedre, Ülo 1964.** Stereotüüpsusest Karksi rahvalauludes. – Eesti rahvaluulest. Toim Veera Pino, Ü. Tedre, Richard Viidalepp. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, lk 52–86.
- Tuglas, Friedebert 1912.** Kirjanduslik stiil. Mõned leheküljed salmi ja proosa ajaloost. – Noor-Eesti album IV. Tartu: Noor-Eesti, lk 23–100.
- Tuglas, Friedebert 1932.** Eesti Kirjameeste Selts. Tegevusolud. Tegelased. Tegevus. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Tuglas, Friedebert 2018 [1926].** Ado Grenzsteini lahkumine. Peatükke meie ajakirjanduse ja tsensuuri ajaloost. – F. Tuglas, Kogutud teosed 14. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Tõsine sõna nalja peale.** – Postimees 29. VI 1909, lk 3.
- Uther, Hans-Jörg 2004.** The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Kd I–III. (FF Communications 284–286.) Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- Veski, Johannes Voldemar 1974.** Mälestuste raamat. Tallinn: Eesti Raamat.
- Tiiu Jaago** (snd 1960), filoloogiateaduste kandidaat, Tartu Ülikooli eesti rahvaluule dotsent (Ülikooli 18, 50090 Tartu), tiiu.jaago@ut.ee

Jaan Jõgever's folklore lectures delivered at the University of Tartu in 1909–1911

Keywords: Department of Estonian and Comparative Folklore, Jaan Jõgever, folklore, history of folklore studies

In Estonia, higher education in the vernacular became accessible in 1919. This was also the year when a folklore department was established at the University of Tartu, providing three-level education in folklore and enabling acquisition of both master's and doctoral degrees. Previously (1803–1919) knowledge of Estonian culture had been transmitted to Tartu students by the lecturer of the Estonian Language. In 1909 Jaan Jõgever (1860–1924) was elected to the post. He did four lectures a week, one of which was dedicated to folklore, in particular to tale and song studies. The manuscripts of his lectures on folklore are kept at Tartu University Library as remarkable sources for the study of early teaching methods in the specialty as well as of Jõgever's professional views.

In the last quarter of the 19th century, intellectuals with an Estonian background made an effort to establish an Estonian professorship at Tartu University, but failed. So the intellectuals gathered in professional societies, creating a readiness for scientific research as well as for the development of independent disciplines. Jaan Jõgever was one of those who, despite his various livelihoods such as censor, schoolmaster, bookkeeper etc., took a deep interest in various issues of the Estonian language, literature, cultural history, and folklore. Having graduated from Tartu University as a Slavic philology major, he defended his Candidate's dissertation (in Russian) providing a comparative analysis of Slavic and Finnish animal stories. In the late 1880s and early 1890s he was active in studying, collecting and publishing Estonian language materials as well as folklore, especially animal stories. And yet his true role in Estonian folklore studies has remained underexposed, being limited to mentions of his collecting folklore and publishing animal tales. Some slight attention has been paid to his merits in translating some texts important in the history of folklore studies. The lectures delivered by Jõgever in the 1910s indicate, on the one hand, that he was extremely well read in the studies of his contemporaries, and reveal, on the other hand, how persistently, based on his researcher character, he delved into the folklore subjects of his interest.

Tiiu Jaago (b. 1960), PhD, University of Tartu, Associate Professor of Estonian Folklore (Ülikooli 18, 50090 Tartu), tiiu.jaago@ut.ee